

नागरी सहकारी बँका भांडवल निधी, जिंदगीचे जोखीम भारांकन

व भांडवल पर्याप्तता प्रमाण

श्री. माधव प्रभूणे

बँकिंग तज्ञ

प्राचार्य

दि महाराष्ट्र अर्बन को-ऑप. बँकस् फेडरेशन लि.

रिझर्व्ह बँकेने सन १९९२ पासून जोखीम भारीत जिंदगीचे भांडवल पर्याप्तता प्रमाण बँसल समितीने शिफारस केल्यानुसार सर्व व्यापारी बँकांना १९९२-१९९३ पासून तर नागरी सहकारी बँकांना दि. २५ एप्रिल, २००१ पासून लागू केले आहेत.

सहकारी बँकांचे भांडवल निधी हे सहकारी बँकेच्या आर्थिक अडचणीच्या वेळी किंवा आपत्कालीन स्थितीमध्ये आघात प्रतिबंधक (Buffer) म्हणून कार्य करीत असतात. बँकांकडे असलेल्या पुरेशा भांडवल निधीमुळे बँकेच्या ठेवीदारांची संस्थेप्रति विश्वासाहता वाढण्यास मदत होते. बँकेच्या विविध मालमत्ता काही प्रमाणात जोखमीच्या असतात व जोखीम पेलण्याइतपत पुरेसे भांडवल बँकेकडे असणे आवश्यक आहे. बँकेच्या मालमत्तेवर जोखीमीनुसार (रिस्क वेटेजनुसार) बँकेला किती भांडवल निधी लागेल याची माहिती भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (CRAR) (Capital to Risk Weighted Asset Ratio) या संकल्पनेवरून समजते. ज्या सहकारी बँकांचे भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (CRAR) आदर्श किंवा आदर्श प्रमाणापेक्षा अधिक असेल तर अशा बँका आर्थिक निकषाच्या दृष्टीने सक्षम समजल्या जातात. नागरी सहकारी बँकांना बँकिंग रेग्युलेशन अँक्ट, १९४९ कलम ११ अन्वये भांडवल निधी कमीत कमी रु.

MSME

MICRO, SMALL & MEDIUM ENTERPRISES
सूक्ष्म, लघु एव मध्यम उद्यम
OUR STRENGTH • हमारी शक्ति

Ministry of MSME, Govt. of India

१.०० लाख इतका असावा लागतो. सदरच्या कायद्याच्या कलम २२(३)(डी) नुसार नवीन बँकांना परवाने देताना रिझर्व्ह बँकेने वेळोवेळी निकष प्रस्तूत केलेले आहेत. पूर्वापार पद्धतीने नागरी सहकारी बँका त्यांच्या तारणी कर्जाच्या २.५% व विनातारण कर्जाच्या ५% इतके अतिरिक्त भांडवल निधी कर्जदारांकडून घेत असतात. MSME कर्जदारांबाबत प्रथमतः १% भागभांडवल घेतले जाते व बाकी १.५% पुढील २ वर्षांत घेण्यात येते. ज्या नागरी सहकारी बँकांचे भांडवल पर्याप्तता प्रमाण १२% वा त्यापेक्षा जास्त आहे, त्यांना अशा अतिरिक्त द्यावयाचा भांडवल निधी घेतला नाही, तरी चालू शकते.

रिझर्व्ह बँकेने त्यांचे परिपत्रक क्रमांक DOR.CAP. FEC.2/09.18.201/2022-23 दि. 01.04.2022 आणि 86/9.18.201 दि. 01.12.2022 नुसार नागरी सहकारी बँकांना, भांडवल निधीचे जोखीम भारीत जिंदगीशी असलेले भांडवल पर्याप्तता आदर्श प्रमाण (CRAR) ९% ठेवण्याबाबत सूचित केलेले असून रु. १०० कोटीचे वर ठेवी असणाऱ्या नागरी सहकारी बँकांना माहे मार्च, २०२४ पर्यंत १०%, २०२५ पर्यंत ११% व मार्च, २०२६ पर्यंत किमान प्रमाण १२% ठेवण्याबाबत सूचित केले आहे.

भांडवल निधी ठरविण्याची कार्यपद्धती :

अ.क्र.	स्तर १	स्तर २
१.	वसूल भागभांडवल	इतर सर्वसामान्य राखीव निधी, एनपीए ची अतिरिक्त इयरमार्क न केलेली (floating) तरतूद किंवा जोखीम भारांकीत जिंदगीवरील रक्कमेच्या १.२५% इतकी रक्कम
२.	परत न करावयाची नाममात्र सभासद फी	चांगल्या कर्जावरील तरतूद
३.	परपेच्युअल नॉन क्युम्युलेटिव्ह प्रेफरन्स शेअर्स	अॅसेट रिकन्स्ट्रक्शन कंपनीला विकलेल्या एनपीए कर्जावरील अतिरिक्त तरतूद
४.	इमारत निधी, मुक्त राखीव निधी (Created as an appropriation of net profit), कॅपिटल रिझर्व्ह	गुंतवणूक चढ उतार निधी
५.	परपेच्युअल डेब्ट इन्स्ट्रुमेंट्स	परपेच्युअल क्युम्युलेटिव्ह प्रेफरन्स शेअर्स RNCPC, RCPC
६.	निव्वळ शिल्लक नफा/संचित तोटा असल्यास तो एकूण भांडवल निधीमधून वजा करावा	दीर्घ मुदतीची सबॉर्डिनेट डेब्ट्स
७.	कलम ३६ (i)(vii) आय कायदानुसार स्पेशल रिझर्व्ह	एनपीएसाठी केलेली तरतूद ढोबळ एनपीए मधून वजा केल्यानंतर नेट एनपीएची रक्कम येते. सबब, अशी अतिरिक्त तरतूदीचा समावेश यात करता येणार नाही.
८.	स्वमालकीच्या स्थावर मालमतेचे ३ वर्षांतून एकदा केलेल्या पुनर्मुल्यांकनाच्या ४५% राखीव निधी	
९.	एकूण भांडवल निधी: स्तर १ + स्तर २	

ज्या रक्कमांचा भांडवल निधी मध्ये समावेश केलेला आहे. अशा रक्कमा पुन्हा जोखीम भारांकन कमी करण्यासाठी वापरता येणार नाही व तसेच जोखीम भारांकन कमी करण्यासाठी ज्या रक्कमांचा वापर केलेला आहे, अशा रक्कमांचा भांडवल निधीमध्ये समावेश करता येणार नाही.

स्पष्टीकरण :

शिल्लक निव्वळ नफा :

वैधानिक लेखापरीक्षकाने प्रमाणित केलेल्या निव्वळ नफा रक्कमेमधून नजीकचे वार्षिक सर्वसाधारण सभेचे मान्यतेनंतर जी रक्कम पुन्हा मुक्त निधीच्या स्वरूपात भांडवल निधीमध्ये घेण्यात येणार आहे, तेवढीच रक्कम शिल्लक निव्वळ नफा म्हणून गृहीत धरावी.

नागरी बँक वार्तापत्र

शिल्लक निव्वळ नफा रक्कमेमधून नियोजित लाभांश रक्कम, अन्य तरतूदी तसेच बाह्य देयता असलेले निधी इत्यादी रक्कमांचा भांडवल निधीमध्ये समावेश होत नसल्याने सदर रक्कमांचा समावेश वरील शिल्लक निव्वळ नफ्यामध्ये होणार नाही.

नियोजित लाभांश देय रक्कम गृहित धरताना, मागील सलग तीन वर्षांच्या लाभांश दराची सरासरी विचारात घेऊन देय लाभांशापोटाची नियोजित रक्कम वजावटीसाठी गृहित धरावी.

भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) जोखीम भारांकन निर्धारण तक्ता

रिझर्व्ह बँक परिपत्रक DCBR.BPO;(PCB) ML No.10/09.18.201/15-16, dated 01.07.2015 नुसार

अ. क्र.	ताळेबंदातील मालमत्ता/ जिंदगी घटक	येणेबाकी शिल्लक (पुस्तकी) रक्कम	तरतूद केलेली रक्कम	जोखीम भारांकना साठी रक्कम (निव्वळ पुस्तकी रक्कम)	जोखीम भारांकन टक्के प्रमाण (रिस्क वेटेज %)	जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीचे निव्वळ मूल्य रक्कम
१	२	३	४	५ (३ - ४)	६	७ (५ x ६) / १००
१.	रोख शिल्लक				०	
२.	बँकांमधील गुंतवणूक					
	अ. चालू खाते				२०	
	ब. मुदत ठेवी				२०	
	क. सर्टिफिकेट ऑफ डिपॉझिट				२०	
३.	बँकांमधील बंद असलेल्या अनुत्पादित गुंतवणूक					
	अ. चालू खाते				१०२.५०	
	ब. मुदत ठेवी				१०२.५०	
४.	जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक / राज्य सहकारी बँक भागभांडवल उत्पादित गुंतवणूक				२०	

नागरी बँक वार्तापत्र

अ. क्र.	ताळेबंदातील मालमत्ता/ जिंदगी घटक	येणेबाकी शिल्लक (पुस्तकी) रक्कम	तरतूद केलेली रक्कम	जोखीम भारांकना साठी रक्कम (निव्वळ पुस्तकी रक्कम)	जोखीम भारांकन टक्के प्रमाण (रिस्क वेटेज %)	जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीचे निव्वळ मूल्य रक्कम
५.	अखिल भारतीय सार्वजनिक वित्तीय संस्थांचे बॉण्डस				१०२.५०	
६.	असेट रिकन्स्ट्रक्शन कंपन्यांचे डिबेंचर्स/बॉण्डस				१०२.५०	
७.	केंद्र/राज्य सरकारी रोखे, पोस्टल, एन.एस.सी./केव्ही-पीमधील गुंतवणूक				२.५०	
८.	इतर मान्यताप्राप्त केंद्र/राज्य सरकारीहमीनसलेल्यागुंतवणूक				२२.५०	
९.	कर्ज व अगिम -					
	मुदत ठेव तारण / एनएस-सी तारण/ एलआयसी तारण कर्ज - कर्ज थकीत नसल्यास त्या दिवशीची ठेवीदारास देय रक्कम ही त्याचेकडून येणे असलेल्या रक्कमेपेक्षा अधिक असल्यास, थकीत असल्यास				०	
१०.	गृहकर्जे					
	(i) वैयक्तिक रु. ३० लाखांपर्यंत व कर्जाचे तारणाशी प्रमाण ७५% पेक्षा कमी असल्यास				५०	
	(ii) वैयक्तिक रु. ३० लाखांपेक्षा अधिक कर्जाचे तारणाशी प्रमाण ७५% पेक्षा कमी असल्यास				७५	

नागरी बँक वार्तापत्र

अ.क्र.	ताळेबंदातील मालमत्ता/ जिंदगी घटक	येणेबाकी शिल्लक (पुस्तकी) रक्कम	तरतूद केलेली रक्कम	जोखीम भारांकना साठी रक्कम (निव्वळ पुस्तकी रक्कम)	जोखीम भारांकन टक्के प्रमाण (रिस्क वेटेज %)	जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीचे निव्वळ मूल्य रक्कम
	(iii) वैयक्तिक इतर सर्व तारण कर्जाचे सोने/चांदीचे दागिने तारणाशी प्रमाण ७५% कमी				१००	
११.	इतर व शैक्षणिक कर्ज संकट				१००	
१२.	सेवक कर्जे जी सेवानिवृत्ती फायदे / गहाणखताने तारणी				२०	
१३.	कमर्शिअल रिअल इस्टेट				१००	
१४.	कमर्शिअल रिअल इस्टेट गृहकर्जे				७५	
१५.	शेअर्स/डिबेंचर्स तारणी कर्जे				१२७.५०	
१६.	डीआयसीजीसी/इसिजीसी कर्जे				५०	
१७.	हमीपेक्षा जास्त सीजीटी- एमएसटी/एनसीजीटीसी				५०	
१८.	सीआरजीएफटी, एलआयएच				०	
१९.	स्थावर मालमत्ता					
	अ. बँकेच्या कायदेशी- ररित्या नावावर व ताब्यात असणारी जमीन व इमारत				१००	
	ब. डेडस्टॉक/फर्निचर संगणक, इलेक्ट्रिक साहित्य इ.				१००	

नागरी बँक वार्तापत्र

अ.क्र.	ताळेबंदातील मालमत्ता/जिंदगी घटक	येणेबाकी शिल्लक (पुस्तकी) रक्कम	तरतूद केलेली रक्कम	जोखीम भारांकना साठी रक्कम (निव्वळ पुस्तकी रक्कम)	जोखीम भारांकन टक्के प्रमाण (रिस्क वेटेज %)	जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीचे निव्वळ मूल्य रक्कम
	क. कायदेशीररित्या संस्थेच्या नावावर व ताब्यात असणारी				१००	
२०.	इतर मालमत्ता					
अ.	गुंतवणूक वरील येणे व्याज					
	१. केंद्र व राज्य सरकारी कर्ज रोखे व्याज				००	
	२. उत्पादित बँक गुंतवणूक व्याज				२०	
	३. इतर सर्व जिंदगी				१००	
२१.	उत्पादित कर्जावरील येणे व्याज:					
	अ.मुदत ठेव ब. तारण एनएससी क. एलआयसी तारण					
२२.	इतर येणे:					
अ.	१. भांडवली खर्च (जागा/इमारत खरेदी/ बांधकाम) तसलमात / अॅडव्हान्स येणे, इतर येणे रक्कमा				१००	
ब.	१) डॉक्युमेंटरी डिस्काऊंट केलेली बीले, २) शिल्लक स्टेशनरी				२० १००	
क.	टीडीएस, सुरक्षा ठेव, जीएसटी, आयकर येणे रक्कमा				१००	
ड.	शाखा जुळवणी निव्वळ येणे रक्कम				१००	

अ. क्र.	ताळेबंदातील मालमत्ता/ जिंदगी घटक	येणेबाकी शिल्लक (पुस्तकी) रक्कम	तरतूद केलेली रक्कम	जोखीम भारांकना साठी रक्कम (निव्वळ पुस्तकी रक्कम)	जोखीम भारांकन टक्के प्रमाण (रिस्क वेटेज %)	जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीचे निव्वळ मूल्य रक्कम
२३.	दुबेरजी रक्कमा, एनपीए तरतूद, वसूलीसाठी स्वीकारलेले धनादेश (चेक्स) इत्यादी यामध्ये जोखीम शून्य आहे				००	
२४.	संचित तोटा: भांडवल निधीमधून वजा होणार असल्याने केवळ जुळणीसाठी रक्कम घेतली				००	

भांडवल निधीचे (स्वनिधी) जोखीम भारीत मालमत्ता/जिंदगीशी असलेले प्रमाण, भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (CRAR) काढण्याचे सूत्र:

भांडवल पर्याप्तता प्रमाण (सी.आर.ए.आर.) $\frac{\text{भांडवल निधी}}{\text{जोखीम भारीत मालमत्ता}} \times १००$
(वरील तक्त्यातील क्र. ७ नुसार)

वरीलप्रमाणे परिगणना करताना रकाना क्र. ३ मध्ये नमूद करण्यात आलेली मालमत्ता/जिंदगीची एकूण रक्कम संस्थेच्या ताळेबंदातील एकूण मालमत्ता/जिंदगी बाजूशी जुळणे आवश्यक आहे. यामध्ये केवळ दुबेरजी नोंदी रक्कमा (Contra Entry) (उदा. थकव्याज, शाखा जुळवणी) वजा करणे आवश्यक आहे.

१. सरकारी कर्जरोखे गुंतवणूक:

मान्यताप्राप्त गुंतवणूक धोरणानुसार एच.टी.एम. (Held to Maturity) – मुदत संपेपर्यंत राखून ठेवलेली बरोबरी व्यतिरिक्त कर्जरोख्याची गुंतवणूक अन्य वर्गवारीत असल्यास सदरची गुंतवणूक कायमस्वरूपी उत्पादित असली तरी चालू बाजारभाव विचारात घेऊन त्यावर गुंतवणूक घसारा तरतूद केली असल्यास, चालू वर्षात ताळेबंदामध्ये दर्शविलेल्या सरकारी कर्जरोखे गुंतवणूकीच्या देणे पुस्तकी रक्कमांतून यापूर्वी केलेली तरतूद रक्कम वजा जाता निव्वळ येणे पुस्तकी रक्कमेवर २.५ टक्के जोखीम भारांकन राहिल. संस्थेचे मान्यताप्राप्त गुंतवणूक धोरण नसल्यास, संस्थेला एच.टी.एम. (Held to Maturity) मुदत संपेपर्यंत राखून ठेवलेली वर्गवारीची सवलत घेता येणार नाही.

उदाहरणार्थ :

एका व्यक्तीला एका बँकेच्या (सर्व शाखांसाठी एकत्रित) वेगवेगळ्या शाखांमध्ये रु. ३० लाखांपेक्षा कमी गृहतारण कर्जमर्यादा मंजूर केली असल्यास व त्याची एकत्रित मंजूर रक्कम रु. ३० लाख किंवा त्यापेक्षा जास्त येत असल्यास अशी कोणतीही कर्जे या वर्गीकरणात येणार नाहीत. अशा कर्जांना अन्य कर्ज प्रकारानुसार निश्चित असलेले जोखीम भारांकन प्रमाण लागू राहिल.

निवासी गृह बांधणी/गृह खरेदीसाठी तारण कर्ज:

सदर कर्ज गृहबांधणी/गृह खरेदीसाठी दिलेले असून, सदर कर्ज रक्कमेतून कर्जदाराचे निवासी गृह/घर सदरनिका अशा प्रकारच्या जिंदगीची नव्याने निर्मिती होणे आवश्यक आहे. या कर्जास मूळ तारण नव्याने निर्माण होणारी जिंदगी/मालमत्ता असली पाहिजे. सदर व्याख्येत बसणारे दुसऱ्या बँकेतील गृह कर्ज बँकेने स्वीकारल्यास (टेक ओव्हर) अशा कर्जाचाही समावेश यात होईल. या कर्जाच्या निर्धारित रक्कमेच्या ज्यादा दिलेली कर्जे १०० टक्के जोखीम भारांकन वर्गवारीसाठी पात्र राहतील.

सदर कर्जामध्ये निवासी गृह/घर/सदनिका तारण घेऊन सदर कर्जाचा वापर अन्य कारणासाठी अथवा विनियोगासाठी (उदा. व्यवसाय/शिक्षण इत्यादी) केल्यास, ही कर्जे निवासी गृहतारण कर्जे प्रकारात येणार नाहीत. तसेच अन्य काही तारण घेऊन घरबांधणी/घर खरेदी केले असेल, तर अशी कर्जेदेखील या कर्जप्रकारात समाविष्ट होणार नाहीत. तसेच केवळ नुसत्या प्लॉट खरेदीची कर्जेही या प्रकारात येणार नसून ती इतर कर्जात समाविष्ट होतील.

कर्मचारी कर्जे:

सेवक वेतन करार/कर्ज धोरण/सेवानियम अंतर्गत जी कर्जे विद्यमान सेवक या कक्षेत मूळ कर्जदार म्हणून दिली आहेत. अशाच कर्जाचा समावेश सदर कर्ज प्रकारात होईल. मुदत ठेव व सोने तारण कर्ज सोडून सेवक वेतन

करार/कर्ज धोरण/सेवानियम अंतर्गत नसणाऱ्या इतर सर्व कर्मचारी कर्जाचा समावेश या कर्ज प्रकारात होणार नाही.

माजी सेवकास दिलेले कोणत्याही प्रकारचे कर्ज यात येणार नसून संबंधित कर्ज त्या त्या कर्ज प्रकारच्या वर्गवारीत जाईल. अशा प्रकारच्या वर्गवारीत येणाऱ्या कर्जांला त्या त्या कर्ज प्रकाराला लागू असलेले जोखीम भारांकन प्रमाण लागू राहिल.

ऑफ बॅलन्सशीट जिंदगी:
भारांकन प्रमाण

फायनान्शियल बँक गॅरंटीज	१००%
परफॉर्मन्स बँक गॅरंटीज	५०%
दुसऱ्या बँकेच्या काऊंटर गॅरंटीजच्या	२०%
आधारे दिलेल्या गॅरंटीज दुसऱ्या बँकांनी स्वीकारलेली व डिस्काऊंट केलेली बिले	२०%
ठेवतारण दुरावा म्हणून घेतलेले असल्यास ते नेटिंग करून घेणे	००%

दुबेरजी नोंदी – (Contra Entry)

सदर रक्कमेमध्ये प्रत्यक्ष बँक व्यवसायात हिशोबात न घेतलेली परंतु भविष्यात हिशोबाला येईल अशा संभाव्य रक्कमेचा समावेश होत असल्याने अशा रक्कमेवर जोखीम भारांकन लागू राहणार नाही, अशा रक्कमेवर शून्य भारांकन राहिल.

वरीलप्रमाणे एकूण भांडवल निधी स्तर - १ व स्तर - २ मिळून जी रक्कम येईल ती जोखीम भारांकन निर्धारण तक्ता व भांडवल पर्याप्तता प्रमाण वैधानिक लेखापरीक्षकाने तपासून त्यांचे स्वाक्षरीसह बँकेच्या लेखापरीक्षण अहवालामध्ये समाविष्ट करण्याची दक्षता घ्यावी व ती रिझर्व्ह बँकेकडे मुदतीत पाठवावी.

*****